TALABALARDA MEDIAKOMPETENTLIKNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH YUZASIDAN YURTIMIZDA VA DUNYO MIQIYOSIDA OLIB BORILGAN ILMIY VA AMALIY IZLANISHLAR

Tavobova Ozoda Farhodovna
Termiz davlat pedagogika instituti
ORCID: 0009-0000-9911-0346

Abstract. *This article is devoted to the analysis of scientific and practical research conducted in our country and around the world on improving the methodology for forming media competence in students through digital technologies. The main goal of the study is to scientifically and theoretically substantiate the level of study of the subject. The article reveals that the expansion of the digital information environment creates an imbalance in students between the skills of independent search for information, critical analysis of their reliability and responsible application. Also, international and domestic approaches (DigComp 2.2, DigCompEdu, Falloon model, UNESCO recommendations and scientific research of scientists of our country) are comparative analyzed and based on the importance of creating the design of interactive didactic tasks in addition to technological tools.*

Keywords: *media competence, digital literacy, DigCompEdu, Falloon model, pedagogical diagnostics, digital learning environment, project method****Annotatsiya.*** *Mazkur maqola talabalarda mediakompetentlikni raqamli texnologiyalar vositasida shakllantirish metodikasini takomillashtirish yuzasidan yurtimizda va dunyo miqyosida olib borilgan ilmiy hamda amaliy izlanishlar tahliliga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi mavzuning o‘rganilganlik darajasini ilmiy-nazariy jihatdan asoslashdan iboratdir. Maqolada raqamli axborot muhitining kengayishi talabalarda ma’lumotlarni mustaqil izlash, ularning ishonchliligini tanqidiy tahlil qilish va mas’uliyatli qo‘llash ko‘nikmalari o‘rtasida nomutanosiblikni keltirib chiqarayotgani ochib berilgan. Shuningdek, xalqaro va mahalliy yondashuvlar (DigComp 2.2, DigCompEdu, Falloon modeli, UNESCO tavsiyalari hamda yurtimiz olimlarining ilmiy izlanishlari) qiyosiy tahlil qilinib, texnologik vositalardan tashqari interfaol didaktik topshiriqlar dizaynini yaratish muhimligi asoslangan.*

Kalit so‘zlar: *mediakompetentlik, raqamli savodxonlik, DigCompEdu, Falloon modeli, pedagogik diagnostika, raqamli ta’lim muhiti, loyiha usuli.*

Аннотация*. Данная статья посвящена анализу научных и практических исследований, проводимых в нашей стране и в мире по совершенствованию методики формирования медиакомпетентности у студентов с помощью цифровых технологий. Основная цель исследования-научно-теоретическое обоснование уровня изученности предмета. В статье показано, что расширение цифровой информационной среды создает дисбаланс между навыками студентов по самостоятельному поиску информации, критическому анализу ее достоверности и ответственному ее использованию. В статье также проводится сравнительный анализ международных и отечественных подходов (DigComp 2.2, DigCompEdu, модель Фаллона, рекомендации ЮНЕСКО, научные исследования отечественных ученых) и обосновывается важность создания интерактивных дидактических заданий, выходящих за рамки технологических инструментов.*

Ключевые слова: *медиакомпетентность, цифровая грамотность, DigCompEdu, модель падения, педагогическая диагностика, цифровая образовательная среда, метод проекта.*

KIRISH Hozirgi zamonaviy axborot jamiyati sharoitida raqamli axborot oqimining ko‘lami keskin ortishi talabalarda mediakompetentlikni maqsadli shakllantirish metodikasini takomillashtirishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda. O‘zbekiston Respublikasining strategik hujjatlarida ta’lim jarayonini raqamlashtirish va talabalarning raqamli ko‘nikmalarini oliy ta’lim sifati hamda raqobatbardoshlik omillari bilan uzviy bog‘lash ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmon bilan tasdiqlangan O‘zbekiston oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish, ta’limni individuallashtirish, masofaviy xizmatlar, vebinarlar, aralash ta’lim, “teskari sinf” va bulutli texnologiyalardan foydalanish vazifalari belgilangan.

Tadqiqot obyekti — oliy ta’lim tizimidagi mediata’lim va raqamli o‘qitish jarayoni.

Tadqiqot predmeti — raqamli texnologiyalar va didaktik modellar vositasida talabalarda mediakompetentlikni bosqichma-bosqich shakllantirish metodikasi.

Ilmiy izlanishlarda va zamonaviy pedagogik konsepsiyalarda mediakompetentlik tushunchasi shunchaki texnik vositalardan foydalana olish ko‘nikmasi (raqamli savodxonlik)dan ancha keng yoritiladi. M. Spante va uning hammualliflari (2018) oliy ta’limda raqamli savodxonlik va raqamli kompetentlik tushunchalarining qo‘llanilishini tizimli tahlil qilib, mediakompetentlik murakkab axborot muhitida tanqidiy tahlil, axloqiy mas’uliyat va faol media-ishlab chiqish integratsiyasidan iborat ekanligini ta’kidlaydilar.

Raqamli kompetentlikning rivojlanish mexanizmlarini ilmiy asoslashda G. Falloon (2020) tomonidan taklif etilgan «O‘qituvchi va ta’lim oluvchilarning raqamli kompetentlik bazaviy freymvorki» (Teacher Digital Competence Framework) muhim nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Falloon yondashuviga ko‘ra, texnik va operatsion ko‘nikmalardan chinakam raqamli kompetentlikka o‘tish uchun pedagogik va texnologik muhit uchta asosiy ustunga tayanishi kerak:

- **Texnik-operatsion ustun:** vositalardan texnik erkin foydalanish;
- **Pedagogik-metodik ustun:** muammoli ta’lim va loyiha usuli orqali axborotni o‘zlashtirish;
- **Etik va ijtimoiy-madaniy ustun:** axborot xavfsizligi, mualliflik huquqi va mas’uliyatli mediafaoliyat.

Xalqaro darajada raqamli kompetentlikni mezonlashtirishda Yevropa Komissiyasining DigComp 2.2 (R. Vuorikari va boshq., 2022) va o‘qituvchilar uchun DigCompEdu (C. Redecker, 2017) ramkaviy modellari yetakchi o‘rin tutadi. DigCompEdu modeli raqamli kompetentlikni faqatgina axborot izlash bilan cheklamay, uni pedagogik rejalashtirish, tanqidiy verifikatsiya (manba ishonchliligini baholash), aksil-feyk ko‘nikmalari va ta’lim oluvchilarning refleksiv faoliyati bilan integral ravishda bog‘laydi.

Shuningdek, UNESCO (2023) tomonidan taqdim etilgan tavsiyalar va «Ta’lim va tadqiqotlarda generativ sun’iy intellektdan foydalanish yo‘riqnomasi» shuni ko‘rsatadiki, texnologiyalar ta’lim maqsadlariga to‘liq bo‘ysundirilmagan va pedagogik dizayn to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmagan taqdirda, raqamli vositalarning o‘zi avtomatik ravishda ta’lim sifatini oshirmaydi. Bu esa mediakompetentlikni shakllantirishda texnologik vositaga emas, balki interfaol va rivojlantiruvchi didaktik topshiriqlar dizayniga birinchi darajali e’tibor qaratish lozimligini tasdiqlaydi.

Ushbu xalqaro va milliy nazariy izlanishlarni umumlashtirgan holda, tadqiqot maqsadi — mahalliy va xalqaro tajriba hamda ilmiy-nazariy konsepsiyalarni qiyoslab, raqamli texnologiyalar vositasida talabalarda

mediakompetentlikni shakllantirish metodikasini o`rganilganlik darajasi hamda muammoni aniqlashdan iborat.

Izlanishlar jarayonida O`zbekistonda S. Jumayeva[28] o`zining O‘zbekiston yoshlarining media iste’moli va mediasavodxonligini empirik o‘rganish nomli so`rovnoma shaklida olib brogan tadqiqot ishida jami 7 827 respondent ishtirok etgan, ularning 7 525 nafari, ya’ni 96,1 foizi talabalar bo‘lgan, so‘rovnoma 28 savoldan iborat bo‘lib, media iste’moli va mediasavodxonlik yo‘nalishlarini qamrab olgan. Ishtirokchilarning 82,7 foizi 18–25 yosh guruhiga mansub bo‘lgan. O`tkazilgan tadqiqotdan quyidagi muhim natijalar olingan

• Asosiy axborot manbasi sifatida ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlarni ko‘rsatganlar — 43%.

• Asosiy axborot manbasi sifatida internet saytlarini ko‘rsatganlar — 36,6%.

• Taklif etilgan soxta fotosuratning haqiqiyligiga shubha qilmaganlar — 66,3%.

• Fotosuratning noto‘g‘riligini veb-vositalar orqali isbotlay olishini bildirganlar — 11%.

• Videoning dastlabki manbasini aniqlashni hech qachon sinab ko‘rmaganini bildirganlar — 74,8%.

S. Jumanova tadqiqotining biz uchun muhim jihati shundaki, tadqiqot raqamli axborotdan faol foydalanish bilan uni tanqidiy tekshirish kompetensiyasi bir xil emasligini asoslashga xizmat qiladi. Ayniqsa, vizual axborotni tekshirish va dastlabki manbani aniqlashga yo‘naltirilgan metodik topshiriqlar zarurligini ko‘rsatadi. Bu pedagogik metodika so‘rovga asoslangan diagnostik tadqiqotdir. Bundan tashqari, respondentlarning hududiy faqat Namangan viloyati ishtirokchilari ishtirokchilari orasida tashkil etganligini hisobga olgan holda natijalarni barcha O‘zbekiston talabalariga bir xil darajada umumlashtirish ehtiyotkorlikni talab qiladi.

A. Dadakhonov [29] “media va axborot savodxonligi loyihalarining barqarorligi” nomli tadqiqot ishida media trenerlari va media hamda axborot savodxonligi ekspertlari bilan chuqurlashtirilgan intervyular, ilmiy adabiyotlar va tegishli hujjatlarni tahlil qilish kabi tadqiqot usullaridan foydalangan. Olib borilgan tadqiqotning asosiy natijalari sifatida esa media va axborot savodxonligi loyihalarining barqarorligi uchun mahalliy hamkorlik, mashg‘ulotlarni mahalliy

[28] Djumanova, S. (2022). Media Consumption and Media Literacy Level of Uzbek Youth. Media Education (Mediaobrazovanie), 18(2), 157–168. DOI: 10.13187/me.2022.2.157.

[29] Dadakhonov, A. O. (2024). Sustaining foreign aid initiatives in the field of media and information literacy within the central asian context. Media Education, 15(1), 57–70. DOI: 10.36253/me-15703. [46; 36]

sharoitga moslashtirish, resurslar bilan ta’minlash, texnologiyalarni integratsiyalash va siyosiy-institutsional qo‘llab-quvvatlash muhimligi aniqlangan.

M. Jaakkola: [30] “O‘zbekistondagi ilmiy diskursda media va axborot savodxonligi modellari” nomli tadqiqot ishi o`rganilganda, O‘zbekistonda media va axborot savodxonligiga bag‘ishlangan 2011–2025-yillardagi akademik nashrlar tizimli adabiyotlar sharhi va tematik tahlil haqida batafsil malumotlar olindi . Hamda quyidagi yondashuvlar aniqlandi:

1. Qadriyatlarga asoslangan model.
2. Sintetik-tematik model.
3. Foydalanuvchiga yo‘naltirilgan model.
4. Dezinformatsiyaga qaratilgan model.

Maskur tadqiqotni o`rganish jarayonida biz tadqiqotimiz davomida xorijiy mediakompetentlik modellarini O‘zbekiston ta’limiga shunchaki ko‘chirish emas, balki milliy ta’lim sharoiti va mahalliy axborot muhitiga moslashtirish masalasini yoritishda ayniqsa foydali deb topdik. Ammo aytib o`tishimiz kerakki, ushbu tadqiqot adabiyotlarda mavjud konsepsiyalarni tahlil qiladi; modellarning qaysi biri talabalarda ko‘proq samaradorlik berganini eksperimental tarzda aniqlamaydi.

UNESCO: media va axborot savodxonligi bo‘yicha ta’lim dasturlari UNESCOning 2011-yildagi Media and Information Literacy Curriculum for Teachers dasturi o‘qituvchilar tayyorlash tizimiga integratsiyalash uchun ishlab chiqilgan. Nashr kompetensiyalar doirasi hamda asosiy va qo‘shimcha o‘quv modullaridan iborat. 2021-yilda yangilangan Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! dasturi pedagoglar va ta’lim oluvchilar uchun kengaytirilgan resurs sifatida taqdim etilgan. U media va axborot savodxonligini sun’iy intellekt, raqamli fuqarolik, madaniy savodxonlik, noto‘g‘ri axborot va dezinformatsiya masalalari bilan bog‘laydi. Maskur dastur mediakompetentlik mazmunini faqat texnik ko‘nikmalarga emas, balki tanqidiy baholash, kontent yaratish va mas’uliyatli foydalanishga tayangan holda belgilash uchun xalqaro metodologik asos beradi.

C. Redecker tomonidan ishlab chiqilgan DigCompEdu modeli [31] pedagoglarning raqamli kompetensiyasini olti yo‘nalishdagi 22 ta kompetensiya

[30] Jaakkola, M. (2025). Domestication of Media Literacy theory in a non-western context: Models of Media and Information Literacy (MIL) in academic discourse in Uzbekistan. Media Education, 16(2). DOI: 10.36253/me-17693. Nashr sanasi: 2025-yil 30-dekabr. [36]

[31] Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Y. Punie, tahr. Publications Office of the European Union. DOI: 10.2760/159770. JRC107466. [20; 25]

orqali tavsiflaydi. Model raqamli texnologiyalarni kasbiy hamkorlik, ta'limiy resurslar yaratish, o'qitish, baholash, ta'limni individuallashtirish va ta'lim oluvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish bilan bog'laydi. Uning talabalar mediakompetentligini shakllantirishdagi ahamiyati axborotni tanqidiy baholash, raqamli kontent yaratish va mas'uliyatli foydalanishni pedagogik faoliyatning tarkibiy qismi sifatida belgilashida namoyon bo'ladi. Shu sababli DigCompEdu raqamli vositalar, o'qitish metodlari va baholash mezonlarini o'zaro uyg'unlashtirishga asoslangan metodikani ishlab chiqishda nazariy-metodologik tayanch bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Mavzu o`rganilganda H. Cho, C. Carpenter va W. Lining 40 yillik tadqiqotlar meta-tahlili[32] ham o`rganildi. Unda 1983–2023-yillardagi 160 ta mediasavodxonlik intervensiyasi tahlil qilingan. Asosiy natijalar quyidagilardan iborat

• mediasavodxonlik intervensiyalari ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

• Bilimga oid natijalarda kuchliroq ta'sir aniqlangan.

• Ayrim natijalarda onlayn o'qitishning ta'siri yuzma-yuz o'qitishnikidan kichikroq bo'lgan.

• Ijtimoiy tarmoqlarga qaratilgan intervensiyalar ayrim natijalarda boshqa intervensiyalarga nisbatan kichikroq samara ko'rsatgan.

• Xulq-atvor natijalari bilim natijalariga qaraganda murakkabroq va ehtiyotkor talqin qilishni talab qilgan.

Tadqiqot "raqamli texnologiya qo'llansa, ta'lim avtomatik yaxshilanadi" degan fikrni emas, "raqamli vosita aniq pedagogik strategiya va tegishli baholash bilan birlashtirilganda natija beradi" degan asoslangan yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa Olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar va xalqaro hamda mahalliy tajribalarni umumlashtirgan holda quyidagi xulosalarga kelindi:

Raqamli texnologiyalardan foydalanishning o'zi avtomatik ravishda ta'lim sifatini oshirmaydi; raqamli vositalar aniq pedagogik strategiya, interfaol didaktik topshiriqlar dizayni va tegishli baholash mezonlari bilan birlashtirilgandagina kutilgan natijani beradi.

Talabalarning raqamli axborotdan faol foydalanishi uni tanqidiy tekshirish kompetensiyasi bilan bir xil emasligi aniqlandi. Xususan, vizual axborotni tekshirish, soxta ma'lumotlarni aniqlash va dastlabki manbani topishga

[32] Cho, H., Carpenter, C. J., & Li, W. (2025). Media literacy interventions: Meta-analytic review of 40 years of research. Human Communication Research, 51(2), 57–79. DOI: 10.1093/hcr/hqaf004.

yo‘naltirilgan maxsus metodik topshiriqlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xorijiy mediakompetentlik modellarini (DigComp 2.2, DigCompEdu va boshqalar) O‘zbekiston ta’lim tizimiga tatbiq etishda ularni shunchaki ko‘chirish emas, balki milliy ta’lim sharoiti va mahalliy axborot muhitiga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5847-son Farmoni. — Toshkent, 2019. — URL: https://lex.uz/docs/4545884

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6079-son Farmoni. — Toshkent, 2020. — URL: https://lex.uz/docs/5030957

3. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? — Paris: UNESCO, 2023. — URL: https://www.unesco.org/gem-report/en/technology

4. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. — Paris: UNESCO, 2023. — URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

5. Spante M., Hashemi S. S., Lundin M., Algers A. Digital competence and digital literacy in higher education research: Systematic review of concept use // Cogent Education. — 2018. — Vol. 5, № 1. — Article 1519143. — DOI: 10.1080/2331186X.2018.1519143.

6. Falloon G. From digital literacy to digital competence: the teacher digital competency framework // Educational Technology Research and Development. — 2020. — Vol. 68, № 5. — P. 2449–2472. — DOI: 10.1007/s11423-020-09767-4.

7. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. — 125 p. — DOI: 10.2760/115376.

8. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. — 95 p. — DOI: 10.2760/159770.

9. Mayring P. Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution. — Klagenfurt, 2014. — 143 p.